

Natalia Tratwał-Uglis

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

SYSTEM KWOT MLECZNYCH A MOŻLIWOŚCI ROZWOJU GOSPODARSTW ROLNYCH NA DOLNYM ŚLĄSKU

1. Wstęp

Limitowanie produkcji mleka jest jednym z podstawowych instrumentów regulacji rynku mleka w ramach Wspólnej Polityki Rolnej. Zostało ono wprowadzone w Unii Europejskiej w 1984 r. w celu przeciwdziałania rosnącym nadwyżkom produktów mlecznych. System ten początkowo wdrożono na okres 5 lat, jednak skuteczność jego działania spowodowała, że zdecydowano się utrzymać go do 2014/2015 r. [Domańska 2001; Iwan 2001; Kasztelan 2006]. Do dodatkowych skutków kwotowania produkcji mleka można zaliczyć stabilizację rynku cen skupu oraz dochodów gospodarstw mlecznych. Kwotowanie produkcji mleka w Polsce zostało wprowadzone w związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej. Administratorem systemu została Agencja Rynku Rolnego wraz z oddziałami terenowymi. Wprowadzenie systemu wywołało różnorodne dyskusje nie tylko wśród rolników. Właściciele stad mlecznych zostali zaskoczeni otrzymaniem zbyt niskich limitów produkcyjnych. Krajowa kwota mleczna przyznana w wyniku negocjacji nie uwzględniła potencjału produkcyjnego oraz możliwości popytowych naszego rynku. Efektem było przekroczenie w drugim roku kwotowym przyznanego limitu krajowego oraz wynikający z tego obowiązek zapłacenia kary pieniężnej. Interesującym więc problemem od strony naukowej stało się śledzenie zmian zachodzących w gospodarstwach zajmujących się produkcją mleka, w zakresie wyników zarówno produkcyjnych, jak i ekonomicznych.

2. Cel, zakres i metodyka badań

Celem niniejszego opracowania jest określenie, jakie możliwości produkcyjno-ekonomiczne oraz organizacyjne stoją przed gospodarstwami zajmującymi się produkcją mleka na Dolnym Śląsku po wprowadzeniu systemu kwot mlecznych.

Przedmiotem badań szczegółowych były 32 indywidualne gospodarstwa rolne zajmujące się produkcją mleka, zlokalizowane na terenie województwa dolnośląskiego. Podstawowym kryterium doboru gospodarstw do badań była przynależność do Regionalnego Związku Hodowców Bydła i Producentów Mleka we Wrocławiu. Drugim kryterium był ich status prawny. Spośród podmiotów wybrano gospodarstwa indywidualne, a wyłączono obiekty działające w oparciu o kodeks spółek handlowych. Następnie metodą warstwową [Stachak 2003] wyodrębniono 4 grupy gospodarstw. Podstawę grupowania stanowiła liczba utrzymywanych krów w gospodarstwie tj. A – do 9, B – 10-19, C – 20-49 oraz D – 50 i więcej.

Badania dotyczyły pierwszego i drugiego roku kwotowego (tj. 2004/2005 oraz 2005/2006). Narzędziem badawczym był kwestionariusz wywiadu stworzony na podstawie książki rachunkowej opracowanej w Katedrze Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa. Posługiwano się także metodą rozmów kierowanych oraz metodą obserwacji uczestniczącej. Ich zaletą jest możliwość zadawania dodatkowych pytań umożliwiających lepsze poznanie problemu.

W artykule podjęto również próbę wykrycia czynników wpływających na wysokość przychodów ze sprzedaży mleka.

3. Wyniki badań

Szczególną rolę w gospodarstwie odgrywa jego właściciel. To on podejmuje strategiczne decyzje, których trafność zależy m.in. od umiejętności poznania oraz oceny warunków otoczenia [Pilarski 1988; Koziński, Listwan 1998]. Gospodarstwa największe pod względem liczby krów prowadziły osoby młodsze (grupa D – 38 lat), które miały najlepsze przygotowanie teoretyczne oraz odwagę do podejmowania strategicznych decyzji. Dyplomem wyższej uczelni w grupie D legitymowała się ponad połowa właścicieli. W grupie A właścicielami były osoby w wieku 46 lat, mające najdłuższy staż w prowadzeniu gospodarstwa (tab. 1).

Analizując zamierzenia właścicieli dotyczące ich gospodarstw, zauważa się, że wszyscy chcieliby w najbliższym czasie zakupić ziemię lub wziąć ją w dzierżawę. Chęć taką deklarowali rolnicy ze wszystkich badanych grup, upatrując w tym możliwość zwiększenia dochodu rolniczego m.in. przez uzyskanie wyższych dopłat bezpośrednich. Powiększenie stada planowało 37,5% rolników z grupy B, natomiast planów takich nie miały osoby z grupy D. Zakończenie pierwszego roku kwotowego uwiaryściło problem niedoboru kwot przyznanych gospodarstwom przez Agencję Rynku Rolnego. Kwoty mleczne zamierzały zakupić wszystkie badane gospodarstwa. Analizowane podmioty wyposażone były w park maszynowy, który niejednokrotnie był przestarzały pod względem technicznym. Dlatego też zakup nowych maszyn i narzędzi był celem wszystkich rolników. Budowę pomieszczeń inwentarskich planowali rolnicy z grupy B.

Podstawą systemu kwotowania produkcji mleka jest rok kwotowy trwający od 1 kwietnia do 31 marca następnego roku. W Polsce pierwszym rokiem kwotowym

był okres od 1 kwietnia 2004 r. do 31 marca 2005 r. W roku tym średnia wielkość kwoty hurtowej dla gospodarstw z grupy A wyniosła 10 561 kg i wraz ze wzrostem liczby krów zwiększała się (tab. 2).

Tabela 1. Wybrane dane o właścicielach i gospodarstwach

Wyszczególnienie	A	B	C	D
Wiek kierownika gospodarstwa (lata)	46	45	42	38
Staż pracy w gospodarstwie (lata)	21	20	19	12
Wykształcenie kierownika gospodarstwa (%)				
• podstawowe	25,0	0,0	0,0	0,0
• zawodowe	50,0	75,0	45,5	20,0
• średnie	25,0	25,0	54,5	20,0
• wyższe	0,0	0,0	0,0	60,0
Średnia powierzchnia gospodarstwa (ha UR)	23,48	49,05	41,33	66,60
Średnia liczba krów w stadzie (szt.)	7	17	28	66
Plany związane z gospodarstwem* (%):				
• zakup ziemi	50,0	62,5	81,8	80,0
• dzierżawa ziemi	25,0	37,5	54,5	60,0
• zakup zwierząt	25,0	37,5	18,2	0,0
• zakup kwoty	25,0	50,0	63,6	100,0
• zakup maszyn i narzędzi	75,0	87,5	63,6	60,0
• budowa pomieszczeń inwentarskich	0,0	12,5	0,0	0,0

* procent odpowiedzi twierdzących

Źródło: obliczenia własne.

Tabela 2. Rok kwotowy 2004/2005

Wyszczególnienie	A	B	C	D
Wielkość kwoty hurtowej (kg/gospodarstwo)	10561	58562	105592	360500
Wielkość kwoty bezpośredniej (kg/gospodarstwo)	6863	15520	22000	33000
Średnia nadprodukcja (kg/gospodarstwo)	15263	24750	50196	126381
Mediana (kg)	14290	22244	52201	126381
Miesiąc przekroczenia kwoty	5	8	8	7
Czy kwota hurtowa była wystarczająca?				
• Tak	0,0	25,0	0,0	60,0
• Nie	100,0	75,0	100,0	40,0
Gospodarstwa posiadające kwotę bezpośrednią (%)	25,0	62,5	18,2	40,0
Czy kwota bezpośrednia była wystarczająca?				
• Tak	100,0	100,0	100,0	100,0
• Nie	0,0	0,0	0,0	0,0
Sposób uzupełnienia niedoboru kwoty hurtowej (% gospodarstw):				
• zakup	25,0	37,5	54,5	20,0
• dzierżawa	0,0	0,0	0,0	0,0
• konwersja	25,0	50,0	18,2	20,0
• KRKIR	50,0	62,5	54,5	20,0

Źródło: obliczenia własne.

Wszystkie gospodarstwa w grupach A i C oraz $\frac{3}{4}$ obiektów z grupy B otrzymało limit produkcyjny niewystarczający, natomiast dla ponad połowy gospodarstw w grupie D (60,0%) był on dostateczny. W celu powiększenia posiadanego limitu właściciele mogli dokonać zakupu kwoty, dzierżawy, konwersji kwoty bezpośredniej na hurtową lub ubiegać się o dodatkową kwotę z Krajowej Rezerwy Krajowej Ilości Referencyjnej. Najczęściej wybieranym sposobem było ubieganie się o kwotę z Krajowej Rezerwy. Z możliwości tej skorzystała $\frac{1}{2}$ gospodarstw z grupy A oraz ponad połowa z grupy B i C. W grupie A $\frac{1}{4}$ właścicieli zakupiło kwotę oraz tyleż samo dokonało jej konwersji, natomiast w grupie B konwersji dokonała połowa rolników. W grupie C kwotę zakupiła ponad połowa właścicieli stad oraz tyleż samo ubiegało się o limit z Krajowej Rezerwy. Przekroczenie przyznanego limitu nastąpiło w grupie A już w piątym miesiącu roku kwotowego. Na nieco dłuższy czas wystarczył limit produkcyjny w gospodarstwach z grup B i C. Gospodarstwa z najliczniejszym stadem przekroczyły swój limit w październiku 2005 r. W przypadku kwoty bezpośredniej zauważa się stopniowy wzrost jej wielkości wraz ze wzrostem liczby krów w stadzie. Najwięcej gospodarstw posiadających kwotę

Tabela 3. Rok kwotowy 2005/2006

Wyszczególnienie	A	B	C	D
Wielkość kwoty hurtowej (kg/gospodarstwo)	16838	86705	126192	392513
Wielkość kwoty bezpośredniej (kg/gospodarstwo)	2863	11850	Brak	19000
Srednia nadprodukcja (kg/gospodarstwo)	18881	20285	38740	74034
Mediana (kg)	20792	20103	26193	74034
Miesiąc przekroczenia kwoty	6	9	9	9
Kwota potrąconych zaliczek na poczet opłaty za przekroczenie limitu produkcji (zł/gospodarstwo)	3611,41	4057,03	7747,96	14806,85
Łączna kwota opłaty za przekroczenie limitu produkcji (zł/gospodarstwo)	7042,25	7911,21	15108,52	28873,36
w tym: kwota dopłaty do pobranych zaliczek (zł/gospodarstwo)	3430,84	3854,18	7360,56	14066,51
Czy kwota hurtowa była wystarczająca?				
• Tak	25,0	37,5	0,0	60,0
• Nie	75,0	62,5	100,0	40,0
Gospodarstwa posiadające kwotę bezpośrednią (%)	25,0	25,0	0,0	40,0
Czy kwota bezpośrednia była wystarczająca?				
• Tak	100,0	100,0	Nie dotyczy	100,0
• Nie	0,0	0,0		0,0
Sposób uzupełnienia niedoboru kwoty hurtowej (% gospodarstw):				
• zakup	25,0	37,5	36,4	20,0
• dzierżawa	0,0	12,5	0,0	0,0
• konwersja	25,0	0,0	18,2	0,0
• KRKIR	25,0	12,5	0,0	20,0

Źródło: obliczenia własne.

bezpośrednią wystąpiło w grupie B. Dla wszystkich badanych obiektów przyznana kwota bezpośrednia była wystarczająca. Posiadanie jej umożliwiło rolnikom dokonanie konwersji na kwotę hurtową.

W drugim roku kwotowym, na skutek dokonanych transferów kwot, średnie wielkości kwot hurtowych zwiększyły się, a zmniejszyły kwoty bezpośrednie. efektem tego było zmniejszenie nadprodukcji mleka ponad przyznane limity oraz wydłużenie średniego okresu, na który przyznano limity produkcyjne (tab. 3).

Niedobór został uzupełniony przede wszystkim przez zakup kwot. Był to dominujący sposób w grupie B i C. W grupie B pojawiła się również dzierżawa jako sposób zwiększenia posiadanego limitu. W wyniku dokonanej konwersji w grupie B zmniejszyła się liczba gospodarstw posiadających kwotę bezpośrednią. We wszystkich analizowanych gospodarstwach przyznana kwota bezpośrednia była wystarczająca.

Zgodnie z wynegocjowanym okresem przejściowym dla Polski w pierwszym roku kwotowym rolnicy, którzy przekroczyli swoje kwoty produkcyjne, nie płacili kar. W drugim roku kwotowym wprowadzono już zasady obowiązujące w całej Unii Europejskiej. W momencie przekroczenia kwoty hurtowej każdy producent zobowiązany był do wniesienia zaliczki na poczet opłaty za przekroczenie limitu mleka. Zaliczka pobierana była przez podmiot skupujący i wynosiła 0,20 gr za 1 kg mleka. Największa kwota zaliczek potrąconych przez podmiot skupujący wystąpiła w gospodarstwach z najliczniejszym stadem. W Polsce w drugim roku kwotowym nastąpiło przekroczenie Krajowej Ilości Referencyjnej dostaw hurtowych, w związku z czym producenci mleka zobowiązani byli do wniesienia dopłaty do zaliczek w wysokości 0,19 gr za 1 kg mleka. Spowodowało to, że łączna kwota kar za przekroczenie limitów produkcyjnych wyniosła w grupie A ponad 7 tys. zł, w grupie B prawie 8 tys. zł, w grupie C natomiast ponad 15 tys. zł. Największą karę zapłacili właściciele gospodarstw z grupy D – ponad 28 873 zł. Spowodowane było to najwyższą nadprodukcją mleka w stosunku do posiadanej kwoty hurtowej.

4. Analiza statystyczna

W celu zbadania związku między zmienną zależną – przychód ze sprzedaży mleka – a przyjętym zespołem zmiennych niezależnych, tj.: ceną skupu mleka (X_1), mlecznością krów (X_2) oraz liczbą krów (X_3), posłużono się metodą regresji wielorakiej [Jajuga 2002]. Zgodność obliczonego modelu z danymi empirycznymi określono za pomocą współczynnika determinacji R^2 (tab. 4).

Dopasowanie modelu regresji do danych empirycznych w analizowanych grupach badawczych było bardzo dobre, oszacowane modele bowiem w ponad 90,7% wyjaśniały wielkość przychodu ze sprzedaży mleka. W tabeli 5 zamieszczono informacje, o ile procent wzrośnie przychód ze sprzedaży mleka w poszczególnych grupach, gdy wzrośnie wartość jednej zmiennej niezależnej, natomiast pozostałe zmienne będą na stałym poziomie.

Tabela 4. Analiza statystyczna badanej zbiorowości gospodarstw

Wyszczególnienie	Równanie regresji	R^2
Grupa A	$Y_A = -32752,60 + 20088,58 \cdot X_1 + 4,40 \cdot X_2 + 2681,65 \cdot X_3$	0,997
Grupa B	$Y_B = -133225,72 + 75135,18 \cdot X_1 + 13,19 \cdot X_2 + 4196,14 \cdot X_3$	0,907
Grupa C	$Y_C = -183269,73 + 23860,33 \cdot X_1 + 26,65 \cdot X_2 + 5707,56 \cdot X_3$	0,933
Grupa D	$Y_D = -841330,50 + 447828,38 \cdot X_1 + 70,90 \cdot X_2 + 5376,78 \cdot X_3$	0,998

Źródło: obliczenia własne.

Tabela 5. Przyrost wartości przychodu ze sprzedaży mleka (%)

Wyszczególnienie	$X_1 + 10$ gr	$X_2 + 100$ litrów	$X_3 + 1$ szt.
Grupa A	13,4	2,9	17,9
Grupa B	26,7	4,7	14,9
Grupa C	2,2	2,5	5,3
Grupa D	8,9	1,4	1,1

Źródło: obliczenia własne.

Przeprowadzone badania pozwalają stwierdzić, że wzrost ceny skupu mleka o 10 gr spowoduje wzrost przychodu ze sprzedaży w grupie B o ponad 26,0%, a w grupie A – o ponad 13,0%, co wynika z najniższej ceny mleka, jaką uzyskują rolnicy. Wzrost mleczności krów zależy od bardzo wielu czynników, z których najważniejszy jest czynnik genetyczny. Do obliczeń przyjęto wzrost mleczności o 100 l, który spowoduje niewielki wzrost przychodu w badanych grupach (od ponad 1,0% do prawie 5,0%). Dopiero zwiększenie mleczności o 500 l spowoduje wzrost przychodu o ponad 10% we wszystkich grupach. Liczebność krów oraz ich wydajność mają bezpośredni wpływ na wysokość osiąganych przychodów. Podmioty skupowe preferują właśnie takie gospodarstwa i oferują im najwyższe ceny. W trzech pierwszych grupach wzrost liczby utrzymywanych krów o 1 sztukę w stadzie wpłynie znacząco na przychody, natomiast w grupie D nie spowoduje to większych zmian.

Podsumowując, można stwierdzić, że wzrost przychodu ze sprzedaży mleka w grupach A i B będzie uzależniony w znacznym stopniu od cen skupu mleka oraz od zwiększenia liczebności stad, w grupie C przede wszystkim od zwiększenia liczby krów, a w grupie D od wzrostu cen skupu.

5. Podsumowanie

Wprowadzenie systemu kwot mlecznych w Polsce wymagało wielu dostosowań, zarówno prawnych, jak i organizacyjnych. Uczestnikami mechanizmu stali się producenci mleka oraz podmioty skupujące. Na producentów mleka nałożono nowe obowiązki. W okresie negocjowania wielkości kwoty mlecznej dla polskiego sektora mlecznego charakterystyczny był niski poziom intensywności produkcji mleka w porównaniu z ówczesnymi krajami UE. Nie uwzględniono możliwości pro-

dukcyjnych polskiego rolnictwa, co doprowadziło do przekroczenia w roku kwotowym 2005/2006 krajowej kwoty mlecznej dla dostawców hurtowych. Wysoki poziom kary pieniężnej spowodował obniżenie przychodów z produkcji mleka. Na podstawie przeprowadzonej analizy statystycznej można stwierdzić, że wielkość przychodu z produkcji mleka jest determinowana przez cenę skupu mleka oraz liczbę utrzymywanych krów, przy zachowaniu niezmiennych pozostałych parametrów produkcji. Wykryte zależności pozwolą rolnikom pełniej ocenić sytuację ekonomiczno-produkcyjną swoich gospodarstw, co w konsekwencji umożliwi im podejmowanie racjonalnych decyzji.

Literatura

- Domańska E., *Organizacja rynku mleka w UE*, [w:] *Producent mleka w Unii Europejskiej. Poradnik dla rolników*, Warszawa 2001.
- Iwan B., *Instrumenty sterowania sektorem mleczarskim w Unii Europejskiej*, „Roczniki Naukowe SERiA” 2001 T. III Z. 2, s. 130-135.
- Jajuga K., (red.), *Ekometria. Metody i analiza problemów ekonomicznych*, AE, Wrocław 2002.
- Kasztelan P., *Limitowanie produkcji mleka w Polsce – ocena po dwóch latach działania systemu*, „Przegląd Hodowlany” 2006 nr 5, s. 6-10.
- Koziński J., Listwan T., *Podstawy zarządzania organizacją*, Terra, Poznań 1998.
- Pilarski S., *Wpływ kwalifikacji zawodowych na organizację i ekonomikę gospodarstw indywidualnych*, „Więś i Rolnictwo” 1988 nr 4, s. 170-184.
- Stachak S., *Wstęp do metodologii nauk ekonomicznych*, Książka i Wiedza, Warszawa 2003.

SYSTEM OF MILK QUOTAS AS A POSSIBILITY OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL FARMS ON LOWER SILESIA

Summary

The main aim of the paper is defining what possibilities of production and economic the as well as organizational are standing in front of the farms dealing with milk production in Lower Silesia after the introduction of the milk system of quotas. The study contains first results of investigations concerning the influence of the milk system of quotas on the transformations in agricultural farms. There was undertaken also trial of detection factors which influenced the height of income from the sale of milk.